

ANOTÁCIE

Studia historica Tyrnaviensia VII. Pramene k slovenským dejinám. Zost. Marta Dobrotková – Richard Marsina. Trnava : Katedra histórie Trnavskej univerzity, 2008, 246 s. (ZUZANA LACKOVÁ)

Katedra histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity vydala roku 2008 v rámci riešenia grantového projektu Vega v poradí už siedmy zborník *Studia Historica Tyrnaviensia*. Spoločnou témou štúdií je práca s historickými prameňmi k slovenským dejinám, starším aj novším. Zborník nám predkladá 16 štúdií a 6 recenzií. Ako zvyčajne ho uzatvára zoznam diplomových prác obhájených na katedre, ku ktorým nájdeme i krátke resumé.

Prvý príspevok *Niekoľko myšlienok na margo krízy dnešnej historickej vedy* pochádza z pera vtedajšej dekanke Filozofickej fakulty TU Emílie Hrabovec. Poukazuje na krízu historickej vedy od počiatku 20. storočia, zapríčinenú historickým materializmom a postupne nastupujúcimi totalitnými režimami. V poradí druhá štúdia pod názvom *Vývoj skúmania pravosti a hodnovernosti listín* od Richarda Marsinu sa zaoberá pravosťou listín po formálnej i obsahovej stránke. Autor v krátkosti spomína aj falšovanie listín v Európe, následne aj na Slovensku, približuje i dôvody vyhotovovania fálz, ku ktorému dochádzalo v cirkevnej i svetskej sfére. V štúdiu sa zmieňuje o najstarších falzifikátoch (napr. z obdobia Veľkej Moravy – pápežská bula *Industriae tuae* z roku 880), poukazuje na hlavné znaky pravosti skúmaných listín (už v stredoveku to nebolo len neporušiteľnosť autentickej pečate, ale i omnoho komplexnejšie skúmanie, napr. písma, atramentu a pod.). V závere sa autor stručne venuje metódam skúmania pravosti listín, z ktorých za najdôležitejšie považuje metódy rakúskych bádateľov Theodora Sickela a Juliusa Fickera, i keď sa používajú len v nemeckej a českej oblasti a na Slovensku len čiastočne (zväzky Slovenského diplomatára).

Nasleduje príspevok od Ludmily Sulitkovej *Písemnosti uherské panovnícké kanceláre konce Arpádovskej éry (diplomatická charakteristika v porovnaní se soudobou produkci české panovnícké kanceláre)*. Štúdia porovnáva činnosť a produkciu uhorskej a českej panovníckej kancelárie na prelome 13. – 14. storočia, počas vlády posledného Arpádovca Ondreja III. a Přemyslovcov Václava II. a Václava III. Súčasťou toho je i zmienka o vnútornej organizácii oboch panovníckych kancelárií, od tých najvyšších (napr. kancelár, vicekancelár) až po nižšie posty (ako napr. pisári, prepisovači), ako aj spoločenská stratifikácia príjemcov panovníckych listín. Zatiaľ čo v Uhorsku to boli väčšinou príjemcovia z radov svetskej šľachty, v Čechách obsadili prvú priečku predstavitelia cirkevných in-

štitúcií. Po porovnaní skúmaného materiálu tiež vyplýva, že česká kancelária nebola zďaleka tak aktívna vo vystavovaní listín ako uhorská.

Vincent Sedlák sa v príspevku *Kritické vydávanie registárových edícií* zaoberá vydávaním prameňov do konca 14. storočia k územiu dnešného Slovenska. Podotýka, aké dôležité je rozoznávať a odlišovať existenciu národa ako takú od jeho politickej existencie. Okrem toho, poukazuje na súčasné zhoršené podmienky pre výskum stredovekého materiálu, ako i publikovanie nových zväzkov Slovenského diplomatára a registára. K ďalším problémom, ktorým venuje pozornosť, patrí aj sťažený výskum vo Vatikánskom archíve pre nedostatočné zatriedenie písomností a spolupráca, resp. nespupráca slovenských archívov s maďarskými.

V štúdií *K datovaniu troch sporných epigrafických prameňov našich dejín* Juraj Šedivý prezentuje výsledky výskumu okolo datovania stredovekých nápisov na území Slovenska. Konkrétne analyzuje nápisy na nástennej freske korunovania Karola Róberta z Anjou v Spišskej Kapitule, na náhrobnej doske neznámeho Petra z Bratislavy a na tzv. Malom zvone z Bijacoviec. V prípade maľby v kostole sv. Martina v Spišskej Kapitule predkladá námietky voči jej datovaniu, údajne z roku 1317. Nielen na základe analýzy písma, ale hlavne chemickej analýzy farbiiva z omietky možno podľa neho vyhlásiť všetky nápisy (okrem tzv. pseudolistiny) za neogotické falzifikáty z 2. polovice 19. storočia. Aj v druhom prípade ide o rozdiel medzi súčasným datovaním a datovaním na základe epigrafických prameňov. V domnienke, že náhrobok neznámeho Petra patrilo bratislavskému kanonikovi a ostrihomskému prepoštovi Petrovi, bol datovaný do roku 1344. Opäť, porovnaním typu písma s inými náhrobnými doskami sa autor prikláňa k názoru, že ide o pamiatku prinajmenšom o jednu generáciu staršiu a jej vznik posúva do konca 13. až začiatku 14. storočia. Rovnako tretí príklad je dôkazom toho, ako epigrafické analýzy umeleckých pamiatok zlepšili ich datovanie. Podľa predchádzajúcich výskumov zaradili zvon gotického kostola v obci Bijacovce do 16. storočia. Avšak po objavení vnútorných grafitý-nápisov (o.i. *Janko campanator anno 1942*) mení obdobie vzniku na 2. polovicu 15. storočia a zároveň, podľa tvaru osobného mena, dokazuje nezanedbateľné postavenie slovenského jazykového elementu popri nemeckom a maďarskom na Spiši v stredoveku.

V úvode príspevku *Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku v stredoveku* jej autor Vladimír Rábik hodnotí o.i. publikovanie urbárov feudálnych panstiev v slovenskej historiografii. Ďalej sa dozvedáme o ich vývoji z rôznych druhov písomností informujúcich o stave majetkov alebo hospodárskej situácii, i počte a základnom charaktere majetkových súpisov z územia dnešného Slovenska.

Tu prekvapujúco zisťuje, že skoro tretina (18) z celkového počtu majetkových registrov sa vzťahuje na naše územie. Ide napr. o najstarší známy urbár „Inventárna kniha majetkov a dedín, patriacich k hradu Dobrá Voda“ (1401), neskôr urbár Beckovského panstva z roku 1522 a pod. V závere autor uvádza ako príklad Register majetkov a príjmov Špitála sv. Križa pri kostole sv. Heleny v Trnave.

Marián Skladaný mapuje *Pramene k slovenským dejinám vo Fuggerovskom rodinnom archíve v Dillingene an der Donau*. Hneď v úvode sa dozvedáme o začiatkoch jeho štúdia v rodinnom archíve Fuggerovcov v roku 1966. Napokon dochádza k názoru, že výsledky jeho výskumu nie sú až tak staré a platia dodnes. V krátkosti hovorí o zachovanom materiáli fuggerovskej podnikateľskej činnosti v Uhorsku i na Slovensku a vymedzuje svoj výskum na obdobie spoločného podnikanie s Turzovcami (1494 – 1526). Medzi najcennejší zachovaný materiál zaraďuje záverečné vyúčtovania ich obchodu z roku 1496 – 1526, medzi ktoré patria aj doklady z Banskej Bystrice, kde sa ťažila medená ruda. Na počudovanie, práve tieto písomnosti nie sú zo strany „fuggerovských“ historikov dôkladne spracované.

Príspevok od Zuzany Lopatkovej *Kanonické vizitácie v slovenských dejinách* je rozdelený na 3 časti. V prvej uvádza definície kanonickej vizitácie z právneho, cirkevného i historického pohľadu, pričom dochádza k záveru, že sa vzájomne dopĺňajú a neodporujú si. V druhej časti sa podrobnejšie venuje kanonickým vizitáciám Ostrihomského arcibiskupstva. Uvádza, že jediná zachovaná kanonická vizitácia Ostrihomského arcibiskupstva z obdobia stredoveku pochádza z roku 1397 a o ďalších máme správy až zo 16. storočia (po Tridentskom koncile, ktorý zdôrazňoval vizitačnú povinnosť biskupov). Po smrti arcibiskupa Mikuláša Oláha dochádza k zložitejšej politickej, hospodárskej i náboženskej situácii (nastupujúce protihabsburské povstania, neobsadenosť Ostrihomského arcibiskupstva...), čo spôsobilo opätovné nevykonávanie vizitácií. Následne sa Lopatková venuje obdobiu po cirkevných synodách v prvej polovici 17. storočia a neskôr náboženským pomerom v časoch panovníkov Karola III., jeho dcéry Márie Terézie a vnuka Jozefa II., ktorí vykonali viaceré zmeny v cirkevnej organizácii. Prijali zásadné reformy v oblasti cirkevného majetku a správy, no medzi najdôležitejšie sa radí vydanie Tolerančného patentu v roku 1781. V poslednej časti autorka hodnotí kanonické vizitácie v odbornej literatúre, ktorú delí na literatúru do februára 1948 a po roku 1989. Nezabúda ani na obdobie po roku 1948, kedy bola prerušená kontinuita v systematickom výskume cirkevných dejín na Slovensku. Vyzýva tiež na ďalší výskum a publikovanie pramenných edícií vizitačných zápisníc.

Mária Kohútová sa vo svojom príspevku *Pramene štatistickej povahy* zamerala na štatistické pramene, s ktorými najčastejšie pracuje historik. Ide o pramene, ktoré sú buď výsledkom štatistického výskumu, alebo súbory rovnorodých pramenných údajov. Tieto pramene už v danom období predstavovali dôležité podklady na zdaňovanie, stanovenie výšky štátnej i cirkevnej dane. Dnes sú zaujímavým materiálom, z ktorého sa dozvedáme o.i. napr. počet domácností v obciach, skupiny obyvateľstva, ktoré platili dane a ktoré boli od nich oslobodené, zmeny v počte a zložení obyvateľstva a pod. Autorka veľmi stručne podáva informácie o významných štatistických materiáloch, akými sú stoličné daňové súpisy, urbáre, kanonické vizitácie i jednotlivé súpisy, najmä z 2. pol. 18. storočia. Tie sa predkladali Uhorskej miestodržiteľskej rade na ďalšie spracovanie. V súčasnosti má byť jeho cieľom analýza zhromaždených údajov, a tým získanie prehľadu aktuálneho hospodárskeho a sociálneho stavu v danom období.

Jozef Šimončíč skúma *Archívy rehoľných generalátov v Ríme*, konkrétne pramene k dejinám Slovenska. K zatiaľ preskúmaným a v tomto príspevku podaným patria rehoľné archívy benediktínov, dominikánov, františkánov, kamaldulov, trinitárov, jezuitov, piaristov i archív pápežského inštitútu Germanica – Hungarica, ktorý eviduje seminaristov už od polovice 16. storočia. K novším, a preto len čiastočne preskúmaným, patria archívy Školských sestier sv. Františka Nepomucena a Ústavu sv. Cyrila a Metoda.

K ďalším zaujímavým príspevkom v tomto zborníku – tentokrát z obdobia 20. storočia – patrí príspevok s názvom *Vyšetrovací spis ŠtB – hodnoverný prameň?* od Miroslava Klobučníka. Ten sa v ňom zamýšľa nad otázkou, či možno brať štátnobezpečnostnú dokumentáciu ako hodnoverný historický prameň, ak sa realizovala podľa straníckych a ideologických požiadaviek. Najmä v 50. rokoch 20. storočia, kedy sa počas tvorby takýchto dokumentov používali nezákonné, zastráajúce, násilné, až neľudské prostriedky, čo následne viedlo len k falošným priznaniam a udaniam vypočúvaných. Častokrát išlo o vykonštruované procesy, za účelom zbaviť sa „triednych nepriateľov“.

Marta Dobrotková svoju pozornosť sústredila na *Pramene k regionálnym dejinám*. Najmä od 90. rokov 20. storočia zaznamenávame ďalekosiahle výsledky vo výskume regionálnych a cirkevných dejín na celom Slovensku. Vďaka diplomovým, rigoróznym i dizertačným prácam majú viaceré mestá, mestečká i obce svoju monografiu. V závere svojho príspevku poskytuje krátky náhľad do knižnice Trnavskej univerzity, ktorá sa môže popýšiť nespočetným množstvom prameňov k slovenským, regionálnym i cirkevným dejinám, zbieraným už od samotného založenia univerzity v 17. storočí. Ďalej poukazuje na dôležitosť far-

ských matrik, kroník a kanonických vizitácií pre štúdium cirkevných dejín i na neustálu snahu skúmať a pracovať s prameňmi k dejinám našich regiónov.

V príspevku pod názvom *Pramene k dejinám Jelšavy do konca 13. storočia* skúma Monika Skalská popri archeologických predovšetkým písomné pramene. Prvú skromnú, ale o to dôležitejšiu písomnú zmienku o tomto meste zaznamenáme už v roku 1243. Následne, na základe ďalších listín a iných prameňov autorka sleduje nielen spleť osud panstva Jelšavy a jej hradu Muráň, ale aj ich viacerých vlastníkov zo známych rodov Gutkeled, Zach, Tekuš a Balog. V závere dodáva, že napriek viacerým prameňom patrí obdobie konca 13. storočia v dejinách územia Jelšavy stále k nedoriešeným, vzhľadom na jej pochybnú lokalizáciu vo viacerých listinách z tohto obdobia i na nestále majetkové pomery tohto panstva.

Regionálnymi písomnosťami sa zaoberá aj Ivana Fialová v príspevku *Habsburské panstvo Šaštín v 2. polovici 18. storočia*. V úvode poukazuje na takmer nevyužitý fond *Riaditeľstva cisárskych majetkov vo Viedni*, nachádzajúci sa v Slovenskom národnom archíve. Autorka stručne a prehľadne podáva informácie o materiáloch tohto fondu, na základe ktorých možno rekonštruovať nielen vývoj hospodárstva regiónu Záhorie, ale zaiste i okolitých obcí panstiev Holíč a Šaštín. Príspevok sa ďalej venuje iba samotnému panstvu Šaštín v 2. polovici 18. storočia, keďže v tom čase patrilo cisársko-kráľovskej rodine Habsburgovcov. Objektom jej výskumu je jeden z najdôležitejších prameňov k dejinám tohto panstva – „historický súpis“ z roku 1799, vyhotovený pre potreby a prehľad stavu majetku cisársko-kráľovskej rodiny. Najväčšia pozornosť sa v tomto súpise kládla cirkevným, úradným, hospodárskym, lesníckym a poľovníckym záležitosťiam. Tie ponúkajú pestrý obraz nielen o hospodárskom živote na panstve, ale i informácie o sociálnom postavení poddaných a stave cirkevného majetku.

Nasleduje zahraničný príspevok *Doseljavanje Slovaka u Slavoniju (Hrvat-sku) u 19. i 20. stoljeću* od Ivana Baltu. V ňom sa autor zaoberá doosídľovaním Slovákov v 19. a 20. storočí v slavonskom Chorvátsku. V úvode ponúka čitateľom stručný prehľad prevažne slovenskej literatúry, ktorá sa touto tematikou zaoberá od 30. rokov 20. storočia až po súčasnosť. Nato sa venuje sťahovaniu Slovákov do týchto oblastí, ktoré začalo už v polovici 18. storočia a tiež druhej vlny sťahovania, ktoré prebiehalo v rokoch 1880 – 1941.

Hlavnú časť zborníka, „Štúdie“, uzatvára príspevok pod názvom *Kapitulácia Nemecka vo svetle dokumentov Ministerstva zahraničných vecí USA* od Mariána Manáka. Autor sa v ňom zameriava na vyriešenie otázky ukončenia vojnového stavu medzi Spojencami a Nemeckom počas druhej svetovej vojny.

Na prelome rokov 1943 – 1944 bola nato zriadená Európska poradná komisia v zastúpení štátov Veľká Británia, USA, Sovietsky zväz a Francúzsko. Z prameňov sa dozvedáme o návrhoch kapitulácie a ukončenia vojnového stavu s Treťou ríšou, o vypracovaných podmienkach kapitulácie i o spornej a nedostatočnej spolupráci medzi hlavnými zástupcami krajín komisie.

Záverom možno skonštatovať, že predkladaný zborník, týkajúci sa priamo našich národných dejín, prináša viacero nových a zaujímavých poznatkov a ako taký ho možno odporučiť všetkým záujemcom o staršie aj novšie slovenské, resp. uhorské dejiny.